

Andrzej Szczepański

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Witelona w Legnicy
Wydział Nauk Społecznych i Humanistycznych
e-mail: andszcz@wp.pl

Bezpieczeństwo społeczne mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem społeczności romskiej (cygańskiej)

STRESZCZENIE

Wśród zagrożeń uniemożliwiających zapewnienie bezpieczeństwa społecznego ludności wyróżniają się dwie grupy niebezpieczeństw: socjalne (a w nich m.in. bezrobocie, bezdomność, głód i ubóstwo) i psychospołeczne (przede wszystkim takie patologie jak: przestępczość, korupcja, uzależnienia i choroby zakaźne). Mniejszości narodowe i etniczne oprócz powyższych determinant narażone są ponadto na groźbę utraty swojej tożsamości i zachowania własnej odrębności w środowisku otaczającej większości. W niniejszym artykule podjęto próbę charakterystyki podejmowanych przez państwo polskie działań mających na celu zapewnienie wspomnianego bezpieczeństwa, ze szczególnym odniesieniem do systemu prawnej ochrony charakteryzowanych grup. Z uwagi na zakres badawczy pracy szczególnie miejsce poświęcono romskiej (cygańskiej) mniejszości etnicznej i kierowanym do niej programom społecznym.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo społeczne, mniejszości narodowe i etniczne, ochrona prawna, wielokulturowość.

Wprowadzenie

Pochodzący z 2002 r. *Raport dla Sekretarza Generalnego Rady Europy z realizacji przez Rzeczpospolitą Polską postanowień „Konwencji Ramowej Rady Europy o Ochronie Mniejszości Narodowych”* (dalej: *Raport*) wskazywał, że obszar państwa zamieszkuje ok. miliona przedstawicieli mniejszości narodowych, stanowiących ok. 2–3% liczby obywateli¹. Dokonano charakterystyki powyższych społeczności, wskazano ich szacunkową liczebność i podkreślano, że są objęte ochroną prawną państwa, związaną z ustawodawstwem krajowym i międzynarodowym. Nadmieniono również o zamiarze przeprowadzenia w 2002 r. pierwszego po 1989 roku Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań, w którym zostaną umieszczone pytania

¹ *Raport dla Sekretarza Generalnego Rady Europy z realizacji przez Rzeczpospolitą Polską postanowień „Konwencji Ramowej Rady Europy o Ochronie Mniejszości Narodowych”.*

o narodowość respondentów, a uzyskane dane pozwolą precyzyjniej wskazać liczbę członków mniejszości w Polsce. Wyniki spisu wykazały, że narodowość odmienną od polskiej – wbrew oczekiwaniom – wskazało jedynie 1,2% obywateli RP², warunkując tym samym modyfikację dotychczasowych prac nad projektem³ przygotowywanej wówczas Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym⁴ (dalej: Ustawa). Nie analizowano jednak kwestii, że ok. 700 tysięcy ankietowanych nie wypełniło tej rubryki. Przyjęty ostatecznie w 2005 r. dokument stanowi integralną część systemu ochrony praw mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce, m.in. definiując kategorię mniejszości narodowych i etnicznych, i przyznaje im określone przywileje. W niniejszym artykule podjęto próbę charakterystyki wspomnianych grup i wskazania ich liczebności w oparciu zarówno o wskazane w *Raporcie* szacunki, jak i dane urzędowe – otrzymane w trakcie Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań z 2011 r. (dalej: NSP 2011). Uwzględniono świadomie wyniki drugiego z przeprowadzonych w XXI w. spisów⁵, który wykazał większą liczbę deklaracji przynależności do mniejszości narodowych lub etnicznych niż dziesięć lat wcześniej (2,26%⁶ obywateli w 2011 r. wobec wspomnianych już 1,2% w 2002).

Nadrzędnym celem pracy jest charakterystyka systemu ochrony praw mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce, przede wszystkim z zakresu krajowego ustawodawstwa umożliwiającego zapewnienie i utrzymanie bezpieczeństwa społecznego obywateli o odmiennej niż polska orientacji narodowej. Wymieniono również i opisano wybrane instytucje, takie jak np.: Komisja Wspólna Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych, Komisja Mniejszości Narodowych i Etnicznych oraz Wydział Mniejszości Narodowych i Etnicznych, do kompetencji których należy m.in. nadzór nad przestrzeganiem wspomnianych przepisów i szeroko rozumiana działalność na rzecz mniejszości. Przywołano ponadto wybrane założenia definicyjne bezpieczeństwa społecznego, a także dokonano charakterystyki mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce. Z uwagi na fakt, że poczesne miejsce w niniejszej pracy zajmuje zagadnienie Romów (Cyganów), poświęcono im szczególną uwagę poprzez rozbudowany (w stosunku do pozostałych grup) opis społeczności, obejmujący m.in. jej pochodzenie, strukturę (etniczną i zawodową), tradycję i kulturę. Dodatkowo nadmieniono o programach adresowanych do mniejszości, m.in. o: *Pilotażowym programie rządowym na rzecz społeczności romskiej w województwie małopolskim na lata 2001–2003*, *Programie*

² G. Gudaszewski, *Demograficzno-społeczna charakterystyka obywateli polskich deklarujących „narodowość niepolską” w Narodowym Spisie Powszechnym w 2002 r.* [w:] *Mniejszości narodowe w Polsce w świetle Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 roku*, red. L. Adamczuk, S. Łodziński, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Polskie Towarzystwo Socjologiczne, Warszawa 2006, s. 91.

³ S. Łodziński, *Wprowadzenie. Mniejszości narodowe w Polsce w świetle Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 roku* [w:] L. Adamczuk, S. Łodziński (red.), op. cit., s. 20. Zmiany dotyczyły gmin, w których dopuszczano możliwość wprowadzenia języków mniejszości jako pomocniczych.

⁴ Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dz.U. z 2005 r. Nr 17, poz. 141 z późn. zm.).

⁵ Respondenci uzyskali w nim możliwość podania podwójnej identyfikacji narodowej wobec braku takiej alternatywy w 2002 r. Organizacje mniejszości narodowych i etnicznych poddawały w wątpliwość poprzednie wyniki ze względu na – ich zdaniem – niedoszacowanie liczby obywateli o niepolskim pochodzeniu etnicznym.

⁶ G. Gudaszewski, *Identyfikacje etniczne w Narodowym Spisie Powszechnym Ludności i Mieszkań w 2011 r.* [w:] *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce w świetle Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 roku*, red. S. Łodziński, K. Warmińska, G. Gudaszewski, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2015, s. 64.

na rzecz społeczności romskiej w Polsce na 2003–2013 i Programie integracji społeczności romskiej w Polsce na lata 2014–2020, jednakże z uwagi na obowiązek dostosowania się do wymogów objętościowych tekstu nakładanych przez Wydawnictwo ograniczono się jedynie do zwięzłej charakterystyki wymienionych inicjatyw. Autor jest w pełni świadomy faktu, że niniejsza praca stanowi jedynie przyczynek do dalszej dyskusji na temat zapewnienia bezpieczeństwa społecznego mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce, zwłaszcza w kontekście programów kierowanych do grupy Romów (Cyganów). Z tego względu zachęca Czytelnika do zapoznania się z dodatkowymi publikacjami zawierającymi informacje dotyczące powyższego tematu, również spośród literatury przywoływanej w niniejszym opracowaniu.

Bezpieczeństwo społeczne – założenia definicyjne

Bezpieczeństwo społeczne, zdaniem J. Gierszewskiego, ujmowane jest w literaturze przedmiotu szeroko, obejmując m.in. zagadnienia: patologii społecznych, zabezpieczenia społecznego, pomocy społecznej i aktywności gospodarczo-społecznej warunkującej egzystencję ludzi⁷. A. Skrabacz wskazuje jednocześnie, że stanowi jedną z kategorii bezpieczeństwa narodowego rozumianego jako naczelną misję całego społeczeństwa i państwa, polegającą na realizacji dwóch najważniejszych funkcji: ochrony i obrony interesów narodowych przed rzeczywistymi i potencjalnymi zagrożeniami oraz tworzenia odpowiednich warunków niezbędnych do politycznego, społecznego, gospodarczego i kulturowego rozwoju narodu⁸. J. Gierszewski nadmienia ponadto, że państwo przypisuje sobie główną odpowiedzialność za efektywne funkcjonowanie systemu i to ono wskazuje priorytety działań w tej materii. „Ważne staje się określenie związku współzależności poziomu bezpieczeństwa społecznego od skuteczności instytucji”⁹, co oznacza, że analizie należy poddać nie tylko wspomniany poziom bezpieczeństwa, lecz także proces jego organizowania i zależności z otoczeniem. Do powyższego stanowiska nawiązuje P. Raźniak, dostrzegając w ostatnich latach wzmożone zainteresowanie bezpieczeństwem społecznym organów państwowych, do kompetencji których należy troska o obywateli bez względu na ich status społeczny i materialny oraz podejmowanie działań mających za zadanie uniknięcie wytworzenia się grupy „upośledzonych” ekonomicznie¹⁰. M. Leszczyński sądzi z kolei, że wspomniane bezpieczeństwo będzie oznaczać całokształt działań prawnych i organizacyjnych podejmowanych przez podmioty rządowe (krajowe i międzynarodowe), pozarządowe i obywateli, mające na celu zagwarantowanie odpowiedniego poziomu życia społeczeństwa (w skali indywidualnej i zbiorowej) i niedopuszczenie do jego marginalizacji i wykluczenia¹¹. K. Marczuk oddzieliła natomiast kategorie bezpieczeństwa socjalnego i społecznego, gdzie pierwsza ogranicza się jedynie

⁷ J. Gierszewski, *Bezpieczeństwo społeczne jako dziedzina bezpieczeństwa narodowego*, „Historia i Polityka” 2018, nr 23(30), s. 26.

⁸ A. Skrabacz, *Bezpieczeństwo społeczne. Podstawy teoretyczne i społeczne*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2012, s. 27.

⁹ J. Gierszewski, op. cit., s. 26.

¹⁰ P. Raźniak, *Wpływ poziomu bezpieczeństwa społecznego na migracje ludności w Polsce*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka” 2012, nr 4 (IX), s. 41.

¹¹ M. Leszczyński, *Bezpieczeństwo społeczne a współczesne państwo*, „Zeszyty Marynarki Wojennej” 2011, Rok LII, Nr 2 (185), s. 125.

do zapewnienia środków do życia, druga stanowi pojęcie szersze, oznaczające nie tylko zaspokojenie podstawowych potrzeb egzystencjalnych, ale również „daje perspektywę rozwoju człowieka”¹². Również P. Majer i A. Urbanek dostrzegają wieloaspektowość opisywanego zagadnienia i podobnie do przywoływanej powyżej autorki dostrzegają silny związek bezpieczeństwa społecznego z socjalnym, podkreślając jednak, że oznacza nie tylko zapewnienie ochrony egzystencji człowieka, ale również umożliwienie jego rozwoju. W osiągnięciu powyższego celu ma pomóc połączenie działalności dwóch podstawowych podmiotów, tj. państwa i społeczeństwa¹³.

Interesujące poznawczo stanowisko, zwłaszcza w kontekście przedmiotu badawczego niniejszej pracy, zaproponował M. Brzeziński, określając bezpieczeństwo społeczne mianem społeczno-kulturowego, będącego jednym z pięciu sektorów bezpieczeństwa¹⁴ i charakteryzującego się ścisłym powiązaniem z jednostką i społeczeństwem¹⁵. Interpretuje je poprzez odwołanie do dwóch obszarów tematycznych: kulturowego, związanego tożsamością kolektywną (grup społecznych), i socjalnego, związanego z tożsamością indywidualną (jednostek). Pierwszy z wymienionych dotyczy zbiorowości, np. wspólnot lokalnych lub narodów usytuowanych w odniesieniu do odmiennych (np. kulturowo, rasowo, religijnie etc.) grup społecznych. Drugi wiąże się z ekonomicznymi aspektami istnienia pojedynczych osób i warunkuje ich identyfikację ze społeczeństwem, przybierając formy zarówno pełnej partycypacji w życiu grupy, jak i wykluczenia oraz marginalizacji¹⁶. Kolejną koncepcję, godną odnotowania w aspekcie problematyki mniejszości narodowych i etnicznych, zaproponował M. Kubiak, słusznie zauważając, że integralnym elementem polityki bezpieczeństwa społecznego są zagrożenia społeczne, które w istotny sposób wpływają na jakość i standard życia ludzi. Wyróżnił wśród nich socjalne (pierwotne), tj. m.in. bezrobocie, głód i bezdomność, warunkujące wystąpienie drugiej kategorii – zagrożeń psychospołecznych (wtórnych), np. przestępczość, korupcję i uzależnienia. Zdaniem autora grupy mniejszościowe są szczególnie narażone na oddziaływanie niebezpieczeństw społecznych, ponieważ oprócz wymienionych powyżej dodatkowo pojawia się groźba utraty przez nie własnej odrębności etnicznej, co jest związane z zamieszkaniem w środowisku zdominowanym przez inną, większą społeczność narodową. Tym samym „obok rozwiązywania codziennych problemów socjalno-bytowych [...] muszą [...] troszczyć się nade wszystko o swoje zintegrowane trwanie, przetrwanie i rozwój”¹⁷. Za autorem można skonstatować, że bezpieczeństwo społeczne mniejszości narodowej i/lub etnicznej będzie oznaczało nie tylko pewność jej przetrwania przy zachowaniu własnej odrębności, ale również zagwarantowanie przez państwo możliwości rozwoju, skodyfikowane w normach prawa krajowego i międzynarodowego.

¹² K. Marczyk, *Bezpieczeństwo społeczne: potrzeba szerokiego ujęcia. Implikacje dla Polski* [w:] *Bezpieczeństwo społeczne. Pojęcia. Uwarunkowania. Wyzwania*, red. A. Skrabacz, S. Sulowski, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2012, s. 32.

¹³ P. Majer, A. Urbanek, *Bezpieczeństwo społeczne. Ewolucja, instytucje, zagrożenia*, Editions Spotkania, Warszawa 2016, s. 63.

¹⁴ Pozostałe sektory bezpieczeństwa to: polityczny, militarny, ekonomiczny i ekologiczny.

¹⁵ M. Brzeziński, *Bezpieczeństwo społeczne z perspektywy bezpieczeństwa wewnętrznego*, „Zeszyty Naukowe WSOOWL” 2013, nr 3 (169) 2013, s. 6–7.

¹⁶ Ibidem, s. 9.

¹⁷ M. Kubiak, *Bezpieczeństwo społeczne mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce*, [w:] A. Skrabacz, S. Sulowski, op. cit., s. 209–210.

Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce

Zgodnie z Ustawą mniejszością narodową będzie społeczność obywateli Polski, która spełnia łącznie następujące warunki: jest mniej liczna od pozostałej ludności kraju; istotnie odróżnia się od pozostałej większości; dąży do zachowania własnej kultury, języka lub tradycji; posiada świadomość swojej historycznej wspólnoty narodowej, będąc ukierunkowana na jej wyrażanie i ochronę; zamieszkuje obecne terytorium Rzeczypospolitej Polski od co najmniej 100 lat i utożsamia się z narodem zorganizowanym we własnym państwie¹⁸. Z kolei mniejszością etniczną będzie społeczność spełniająca wszystkie powyższe warunki za wyjątkiem posiadania własnego państwa. W Polsce występuje dziewięć mniejszości narodowych: białoruska, czeska, litewska, niemiecka, ormiańska, rosyjska, słowacka, ukraińska i żydowska oraz cztery etniczne: karaimeńska, lemkońska, romska i tatarska. Poniżej zamieszczono charakterystykę każdej z wymienionych grup, uwzględniając m.in. ich liczebność, wyznawaną religię, miejsce zamieszkania i język ojczysty.

Prawosławie stanowi dominujące wyznanie wśród przedstawicieli mniejszości **białoruskiej** w Polsce. Występuje ona głównie w województwie podlaskim, zwłaszcza w jego południowo-wschodniej części. Najważniejszym ośrodkiem życia narodowego społeczności jest Białystok, w którym siedziby posiada większość jej organizacji (w tym największa z nich – Związek Białoruski w RP). Według danych szacunkowych w Polsce mieszka między 200 a 300 tysięcy przedstawicieli charakteryzowanej grupy¹⁹, ale urzędowe dane wskazują na 43 878 deklaracji narodowości białoruskiej udzielonych w trakcie NSP 2011²⁰.

Największe skupisko **Czechów** znajduje się w Żelowie, w województwie łódzkim i jest skupione wokół parafii ewangelicko-reformowanej oraz działającego od 2010 r. Stowarzyszenia Czechów w Polsce²¹. Oprócz wspomnianej lokalizacji niewielkie skupisko społeczności występuje również w okolicach Bełchatowa, w Kotlinie Kłodzkiej²² i w Lublinie²³. Dane szacunkowe wskazują na obecność ok. trzech tysięcy przedstawicieli grupy i takie wskaźniki potwierdził NSP 2011, wykazując liczbę 2831 deklaracji²⁴.

Posiadająca charakter autochtoniczny²⁵ i wyznająca religię rzymskokatolicką mniejszość **litewska** zamieszkuje głównie w zwartych skupiskach ziemie wchodzące niegdyś

¹⁸ Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dz.U. z 2005 r. Nr 17, poz. 141 z późn. zm.)

¹⁹ A. Idzior, *Białorusini. Organizacje białoruskie w Polsce* [w:] *Stowarzyszenia mniejszości narodowych, etnicznych i postulowanych w Polsce po II wojnie światowej*, red. S. Dudra i B. Nitschke, Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków 2013, s. 58–59.

²⁰ <http://mniejszosci.narodowe.ms.gov.pl/mne/mniejszosci/charakterystyka-mniejs/6480, Charakterystyka-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-w-Polsce.html>, data dostępu: 21 marca 2019 r.

²¹ Ibidem, data dostępu: 21 marca 2019 r.

²² W rejonie Kudowy-Zdroju.

²³ H. Chałupczak, T. Browarek, *Mniejszości narodowe w Polsce 1919–1995*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2000, s. 223.

²⁴ <http://mniejszosci.narodowe.ms.gov.pl/mne/mniejszosci/charakterystyka-mniejs/6480, Charakterystyka-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-w-Polsce.html>, data dostępu: 21 marca 2019 r.

²⁵ Pojęcie „autochton” oznacza przedstawiciela ludności rodzimej (rdzennej), występującej od wielu pokoleń na danym obszarze.

w skład Wielkiego Księstwa Litewskiego (głównie Suwalszczyznę)²⁶. Dane szacunkowe wskazują liczebność populacji między 20 a 25 tysięcy przedstawicieli, natomiast urzędowe, uzyskane w trakcie spisu – 7374²⁷, występującej głównie w północnej części województwa podlaskiego, w powiecie sejneńskim²⁸. Litwini jako jedyna mniejszość w Polsce prowadzi nauczanie w języku ojczystym jako wykładowym²⁹. Najdłużej działającą organizacją jest – powstałe w 1992 r. – Stowarzyszenie Litwinów w Polsce, przekształcone z funkcjonującego od lat pięćdziesiątych XX w. Litewskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego³⁰.

Najliczniejszą mniejszością narodową w Polsce są – zamieszkali głównie na obszarze Górnego Śląska – **Niemcy**. Zgodnie z danymi szacunkowymi liczba przedstawicieli oceniana była między 300 a 500 tysięcy osób, w tym głównie w województwie opolskim, gdzie działa największa niemiecka organizacja – Towarzystwo Społeczno-Kulturowe Niemców na Śląsku Opolskim. Instytucja ta sukcesywnie uczestniczy w wyborach samorządowych i parlamentarnych, dzięki którym posiada swoich reprezentantów we władzach obieralnych lokalnych (w radach gmin i powiatów, oraz na stanowiskach wójtów i burmistrzów), regionalnych (w Sejmiku Województwa Opolskiego) jak i ogólnopolskich (w Sejmie). Podczas NSP 2011 r. narodowość niemiecką podało 144 238 obywateli RP, z czego 78 157 w Opolskiem³¹.

Przodkowie żyjących w Polsce **Ormian** napływali na ziemie polskie w ramach trzech fal migracyjnych: pierwszej – od XI w., drugiej – po ludobójstwie Ormian w latach 1915–1917³² i trzeciej na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku. Dane szacunkowe oceniają liczebność mniejszości między 5 a 15 tysięcy przedstawicieli³³, natomiast w trakcie NSP 2011 narodowość ormiańską wskazało 1684 obywateli polskich. Są oni głównie „katolikami obrządku ormiańskiego lub łacińskiego lub wiernymi Apostolskiego Kościoła Ormiańskiego”³⁴. Wśród organizacji mniejszości znajdują się m.in.: Fundacja Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich z siedzibą w Warszawie i Ormiańskie Towarzystwo Kulturalne z siedzibą w Krakowie.

²⁶ D. Górecki, *Sytuacja mniejszości litewskiej w Polsce. Stan prawny i jego realizacja*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2014, nr 22, s. 573.

²⁷ <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/mniejszosci/charakterystyka-mniejs/6480>, Charakterystyka-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-w-Polsce.html, data dostępu: 21 marca 2019 r.

²⁸ K. Wójcikowska, *Mniejszość litewska w Polsce*, „Infos. Zagadnienia Społeczno-Gospodarcze” 2013, nr 7 (144), s. 1. W gminie Puńsk Litwini stanowią ok. 80% mieszkańców. W Sejnach ma siedzibę najważniejsza organizacja mniejszości – Stowarzyszenie Litwinów w Polsce.

²⁹ M. Barwiński, *Mniejszość litewska w Polsce. Studium przypadku gminy Puńsk*, „Studia Obszarów Wiejskich” 2014, Tom 35, *Regionalny wymiar przemian polskiej wsi – aspekty społeczne i środowiskowe = Regional Dimension of Changes in Polish Rural Areas – Social and Environmental Aspect*, s. 143.

³⁰ <http://lietuva.pl/index-old.php?language=pl&page=178>, data dostępu: 8 kwietnia 2019 r.

³¹ A. Szczepański, *Komitet Wyborczy Wyborców Mniejszość Niemiecka w wyborach parlamentarnych w 2015 r.* [w:] *Populizm jako narzędzie marketingu politycznego*, red. M. Nowina-Konopka, K. Glinka, R. Miernik, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Kielce 2017, s. 145–147.

³² W jego trakcie Turcy wymordowali ok. 1–1,5 mln Ormian.

³³ Ł. Łotocki, *Mniejszość ormiańska w Polsce. Tożsamość. Ocena społeczeństwa polskiego. Relacje z nowymi migrantami*, „Raporty i Analizy Instytutu Polityki Społecznej”, Seria „Raporty Migracyjne” 2005, nr 5, s. 3–6. Przywoływany już *Raport* wskazuje między pięć a osiem tysięcy obywateli RP.

³⁴ <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/mniejszosci/charakterystyka-mniejs/6480>, Charakterystyka-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-w-Polsce.html, data dostępu: 21 marca 2019 r.

Zamieszkujący Polskę przedstawiciele mniejszości **rosyjskiej** wywodzą się z dwóch fal migracyjnych: pierwszej mającej miejsce pod koniec XVIII w.³⁵ i drugiej – przebiegającej w trakcie XIX w., w okresie rozbiorów. Pewna część osób deklarujących narodowość rosyjską, ale nieposiadająca statusu mniejszości narodowej, wywodzi się z kolejnych fal migracyjnych w XX w. – pierwszej – po Rewolucji Październikowej, drugiej – trwającej przez cały okres powojenny do 1989 r. i trzeciej – po rozpadzie ZSRR. Rosjanie mieszkający w Polsce są w zdecydowanej większości wyznawcami prawosławia, a ich liczebność szacowano między 10 a 15 tysięcy osób. W trakcie NSP 2011 narodowość rosyjską zadeklarowało 8796 obywateli polskich, zamieszkałych głównie w województwach mazowieckim, dolnośląskim i śląskim. Wśród organizacji społeczności można wskazać m.in. działające od 1991 r. Rosyjskie Stowarzyszenie Kulturalno-Oświatowe i Stowarzyszenie Staroobrzędowców w Polsce³⁶.

Mniejszość **słowacka** jako ludność autochtoniczna zamieszkuje północne części Spiszu i Orawy, ale „pochodzący z tych terenów Słowacy mieszkają także [...] na Śląsku i w innych regionach Polski”³⁷. Dane szacunkowe wskazywały, że liczebność opisywanej mniejszości oscylowała między 10 a 20 tysiącami osób, będącymi głównie wyznawcami rzymskiego katolicyzmu³⁸. W trakcie NSP 2011 narodowość słowacką wskazało 2740 obywateli RP, skoncentrowanych przede wszystkim w województwie małopolskim, ale także w śląskim i mazowieckim. Najważniejszą organizacją mniejszości jest Towarzystwo Słowaków w Polsce³⁹.

Mniejszość **ukraińska** to społeczność żyjącą w rozproszeniu na terenie północnej i zachodniej Polski, dokąd została wysiedlona w wyniku Akcji „Wisła”⁴⁰. Część grupy pozostała jednak w swoich historycznych ojczyznach i występuje nadal we wschodnich województwach Rzeczypospolitej: podkarpackim, lubelskim i podlaskim. Dane szacunkowe wskazywały na liczebność populacji między 200 a 300 tysięcy osób, natomiast uzyskane w trakcie NSP 2011 odnotowały 38 797 obywateli RP. Mieszkają głównie w następujących województwach: warmińsko-mazurskim, zachodniopomorskim i pomorskim⁴¹.

Ostatnią mniejszością narodową są **Żydzi**, którzy – zdaniem A. Orla-Bukowskiej – „byli od początku historii Polski (w X w. pojawiają się pierwsze wzmianki o nich), są i będą zawsze z nami. Jest to grupa inna, pochodząca z innych ziem, ale żyje z Polakami na terytoriach pol-

³⁵ W XVII w. doszło do rozłamu w rosyjskiej cerkwi prawosławnej i wyznawcy nowej grupy wyznaniowej (tzw. staroobrzędowcy) zostali zmuszeni do emigracji z Cesarstwa Rosyjskiego w związku prześladowaniami religijnymi. Zamieszkali głównie na terenie Suwalszczyzny i Mazur.

³⁶ <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/mniejszosci/charakterystyka-mniejs/6480,Charakterystyka-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-w-Polsce.html>, data dostępu: 21 marca 2019 r.

³⁷ J. Ciągwa, *Słowacka mniejszość narodowa w Polsce w latach 1920–1996* [w:] *Mniejszości narodowe w Polsce*, red. Z. Kurcz, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1997, s. 181.

³⁸ H. Chałupczak, T. Browarek, op. cit., s. 228.

³⁹ <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/mniejszosci/charakterystyka-mniejs/6480,Charakterystyka-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-w-Polsce.html>, data dostępu: 21 marca 2019 r.

⁴⁰ Akcja pacyfikacyjna o charakterze wojskowym, przeprowadzona w latach 1947–1950 przeciw Ukraińskiej Powstańczej Armii działającej na obszarze południowo-wschodniej Polski. W jej wyniku oprócz likwidacji UPA dokonano masowych wysiedleń ludności ukraińskiej i lemківskiej na tereny tzw. Ziemi Odzyskanych.

⁴¹ <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/mniejszosci/charakterystyka-mniejs/6480,Charakterystyka-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-w-Polsce.html>, data dostępu: 21 marca 2019 r.

skich tak długo, iż można powiedzieć, że jest prawie autochtoniczna”⁴². Dane szacunkowe umieszczone w *Raporcie* informowały o istnieniu diaspory rozproszonej po całym kraju, liczącej między 8 a 10 tysięcy osób⁴³. Zgodnie z wynikami uzyskanymi w trakcie NSP 2011 narodowość żydowską wskazało 7353 obywateli polskich, zamieszkałych głównie w następujących województwach: mazowieckim, dolnośląskim i małopolskim⁴⁴.

Najmniejszą spośród mniejszości etnicznych są **Karaimi**, według tradycji sprowadzeni z Krymu przez wielkiego księcia Witolda i osiedleni przez niego na przełomie XIV i XV w. w okolicach Wilna i Trok. Przedstawiciele grupy wyznają karaimizm – religię wywodzącą się z judaizmu i posługującą się alfabetem hebrajskim⁴⁵. Dane statystyczne wskazują na występowanie w Polsce niewielkiej, liczącej od ok. 150 do 250 osób społeczności⁴⁶, natomiast w trakcie NSP 2011 narodowość karaimską zadeklarowało 313 obywateli, zamieszkałych m.in. w województwie mazowieckim (98 osób), łódzkim i dolnośląskim (po 46 przedstawicieli)⁴⁷.

Historyczna ojczyzna **Łemków**, zwana Łemkowszczyzną (Łemkowyną) obejmuje obszary Beskidu Niskiego i Sądeckiego. Współcześnie przedstawiciele wskazanej mniejszości etnicznej tylko w niewielkim stopniu zamieszkują ten teren, ponieważ w wyniku Akcji „Wisła” zostali wysiedleni na południowo-zachodnie obszary Polski⁴⁸. Zgodnie z danymi szacunkowymi liczebność populacji oscyluje między 60 a 70 tys. osób, chociaż niektórzy autorzy określali ją na 80 tysięcy⁴⁹. Podczas NSP 2011 narodowość lemkową podało 9641 obywateli polskich zamieszkałych m.in. w województwach: dolnośląskim, małopolskim i lubuskim. Przedstawiciele grupy są najczęściej wyznawcami prawosławia lub kościoła greckokatolickiego. Najważniejszymi organizacjami są: Stowarzyszenie Łemków w Legnicy i Zjednoczenie Łemków z siedzibą w Gorlicach⁵⁰.

Tatarzy osiedlili się w Polsce w XIV w. i od początku istotnie odróżniali się od otoczenia dzięki m.in.: religii (muzułmańskiej), kulturze, tradycji i językowi narodowemu, który jednak zatracili stosunkowo szybko w procesie asymilacji. Dane szacunkowe określają liczebność grupy na ok. 5 tysięcy osób z zastrzeżeniem, że nie wszyscy z nich, mimo deklaracji tatarskiego pochodzenia, są wyznawcami islamu⁵¹. W trakcie NSP 2011 narodowość tatarską wskazało 1828 polskich obywateli, zamieszkałych głównie w województwach: podlaskim,

⁴² A. Orla-Bukowska, *Żydzi jako „imi” w Polsce* [w:] *Imi swoi. Studia z problematyki etnicznej*, red. D. Berlińska, K. Frysztaki, Stowarzyszenie Instytut Śląski Państwowy Instytut Naukowy – Instytut Śląski w Opolu, Opole 1996, s. 113.

⁴³ *Raport dla Sekretarza Generalnego Rady Europy...*, s. 15.

⁴⁴ <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/mniejszosci/charakterystyka-mniejs/6480,Charakterystyka-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-w-Polsce.html>, data dostępu: 21 marca 2019 r.

⁴⁵ K. Dziątko, *Mniejszości etniczne w Polsce – Karaimi*, <http://etnologia.pl/polska/teksty/mniejszosci-etniczne-w-polsce-karaimi.php>, data dostępu: 27 marca 2019 r.

⁴⁶ A. Rykała, *Mniejszość religijna – mniejszość etniczna – wspólnota kulturowa. Uwagi na temat genezy, aktywności i tożsamości Karaimów w Polsce*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Geographica Socio-Oeconomica” 2011, nr 11, s. 29. Podobne dane – 200 osób – podaje *Raport*.

⁴⁷ <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/mniejszosci/charakterystyka-mniejs/6480,Charakterystyka-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-w-Polsce.html>, data dostępu: 21 marca 2019 r.

⁴⁸ J. Plewko, *Mniejszości narodowe i etniczne oraz społeczności języka regionalnego a samorząd terytorialny w Polsce*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2009, s. 88.

⁴⁹ J. Żurko, *Lemkowie – między grupą etniczną a narodem* [w:] Z. Kurcz (red.), op. cit., s. 53.

⁵⁰ <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/mniejszosci/charakterystyka-mniejs/6480,Charakterystyka-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-w-Polsce.html>, data dostępu: 21 marca 2019 r.

⁵¹ A. M. Piwko, *Związki i stowarzyszenia tatarskie w Polsce*, „Nurt SVD” 2017, nr 2, s. 10–11.

mazowieckim i pomorskim⁵². W Bohonikach (w województwie podlaskim) funkcjonuje od 2004 r. Związek Tatarów Rzeczypospolitej Polskiej.

Charakteryzując mniejszość **romską**, określaną również jako **cygańską** – należy zauważyć istotną tendencję do wyłącznego określania jej mianem „Romów”, z pominięciem jej tradycyjnej nazwy – „Cyganów”. Sytuacja taka została zapoczątkowana w 1971 r. podczas I Światowego Kongresu Cyganów w Orpington, w trakcie którego przedstawiono postulat zastąpienia wskazania „Cygan” właśnie – „Romem”. Pierwsze z wymienionych miało, zdaniem uczestników Kongresu, wzbudzać negatywne skojarzenia, natomiast drugie – być pozbawione pejoratywnej konotacji. Zmianę trendu dostrzega się dobitnie w dokumentach związanych z systemem społecznym Unii Europejskiej, gdzie dodatkowo obok określenia „Romowie” stosowana jest także nazwa *Travellers*⁵³. W tym miejscu należy odnotować, że przeciwny niniejszym zabiegom jest m.in. badacz tematyki L. Mróz, wskazujący, że nawet przedstawiciele charakteryzowanej społeczności identyfikują się jako „Cyganie”, a nie postulowani „Romowie”. Jego zdaniem w powszechnej świadomości, zwłaszcza wśród osób spoza mniejszości, „zaczęto uważać (słowo „Cygan” – przyp. autora) za określenie o charakterze pejoratywnym. Poprawność polityczna powoduje, że przedstawiciele władz, organizacji pozarządowych, a także dziennikarze obawiają się używać określenia „Cygan”, by ich nie urazić; niepisany obowiązek stało się używanie określenia „Rom”. Ta nadgorliwość nie objęła większości krajów Europy Zachodniej, a używanie określenia „Cygan” (Gitano, Gypsy, Tsigane, Zigeuner itd.) nie prowadzi do oskarżeń o nietolerancję i pogardzanie tą mniejszością etniczną”⁵⁴. L. Bończuk⁵⁵ zgadza się z powyższym założeniem i zwraca ponadto uwagę na fakt, że słowo „Rom” jest nazwą własną grupy etnicznej i w języku romani⁵⁶ posiada trzy znaczenia: Cygan, mężczyzna i człowiek⁵⁷. Mając powyższe na uwadze, zdecydowano na potrzeby niniejszego artykułu na używanie zamiennie obu określeń charakteryzowanej społeczności, definiując ją zarówno jako „Romów”, ale również – „Cyganów”.

„Z nieznanych dotąd przyczyn Cyganie zamieszkujący Indie północno-zachodnie rozpoczęli ok. IX–X w. wędrówkę na zachód. Przez wieki nieznanne było pochodzenie Cyganów (Romów). Krążyło wiele legend o pokutnikach z Egiptu i innych krajów. Wyróżniali się ubiorem, niezrozumiałym dla otoczenia językiem”⁵⁸. Indyjskie pochodzenie grupy wskazuje obok L. Bończuka również A. Szyszko, nadmieniając jednak, że w literaturze przedmiotu początek migracji wskazywany jest już na VI i VII w., tj. moment poprzedzający ekspansję islamu na subkontynent indyjski⁵⁹. W XIV w. obecność Cyganów odnotowano w greckoję-

⁵² <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/mniejszosci/charakterystyka-mniejs/6480, Charakterystyka-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-w-Polsce.html>, data dostępu: 21 marca 2019 r.

⁵³ M. Szewczyk, *Unia Europejska i Romowie. System wobec kultury etnicznej*, Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania z siedzibą w Rzeszowie, Muzeum Okręgowe w Tarnowie, Tarnów 2013, s. 29–32

⁵⁴ L. Mróz, *Cygan czy Rom. Konteksty znaczeń [w:] Romowie w Europie. Tożsamość i współczesne wyzwania*, red. J. Faryś, P. J. Krzyżanowski, B. A. Orłowska, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Jana z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim, Gorzów Wielkopolski 2014, s. 29.

⁵⁵ L. Bończuk, *Cyganie/Romowie – szkic historyczny [w:] Inni – ale tacy sami!*, red. K. Wiercińska, Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Legnicy, Legnica 2011, s. 14.

⁵⁶ Język romani – język, którym posługują się Romowie (Cyganie).

⁵⁷ L. Bończuk, op. cit., s. 14.

⁵⁸ Ibidem, s. 13.

⁵⁹ A. Szyszko, *O indyjskiej genezie Cyganów [w:] Romowie 2009*, red. B. Wiegł, Wydawnictwo Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej, Warszawa 2009, s. 18.

zycznym terytorium Bizancjum, a sto lat później – w całej Europie. W XVI w. wędrowka tego koczowniczego ludu została zatrzymana w Mołdawii i Siedmiogrodzie (gdzie stali się niewolnikami), skąd – po uwolnieniu w drugiej połowie XIX w. – ruszyli w dalszą drogę po „starym kontynencie” i Afryce. Do Polski niezliczeni liczebnie przedstawiciele grupy Bergitka Roma⁶⁰ dotarli na przełomie XIV i XV w. z południa (od strony Węgier), natomiast liczniejsza społeczność, Polska Roma⁶¹ – w XVI stuleciu z Europy Zachodniej (głównie państw niemieckich), w obawie przed trwającymi tam prześladowaniami. Kolejne grupy – Lowarzy⁶² i Kelderasze⁶³ dotarły na ziemie polskie po 1850 r. Przed wybuchem I wojny światowej, w jej trakcie, a także w dwudziestoleciu międzywojennym nadal trwały wędrowki Cyganów. Podczas II wojny światowej miała miejsce masowa zagłada grupy, w wyniku której zginęło ok. 500 tysięcy Cyganów europejskich, stanowiących połowę populacji na świecie⁶⁴. W powojennej Polsce ocaleni wrócili do koczowniczego trybu życia, wzbudzając sprzeciw władzy państwowej, usiłującej upowszechnić wśród nich produktywizację zawodową i osiadły tryb życia. Zamierzeniu temu miała służyć uchwała rządu *O pomocy ludności cygańskiej przy przechodzeniu na osiadły tryb życia* z 1952 r., której ograniczony zakres stosowania ograniczał niepisany system norm mniejszości, tzw. romanipen⁶⁵. W tej sytuacji od 1964 r. zmuszano Cyganów do zaprzestania wędrowek i podjęcia osiadłego trybu życia, co czyniono za pomocą obowiązkowej rejestracji i osiedlenia, a także wysokich kar nałożonych na osoby niepodporządkowujące się prawu⁶⁶.

We współczesnej Polsce oprócz wspomnianych uprzednio czterech grup występują również mniej liczne⁶⁷, którymi są: Chaładytka Roma⁶⁸, Sasytka Roma⁶⁹ i Sinti⁷⁰. Dane

⁶⁰ Bergitka Roma – (Polscy Cyganie Wyżynni) – romska (cygańska) grupa etniczna, tradycyjnie trudniąca się muzyką i kowalstwem, stosunkowo wcześniej zdecydowała się na prowadzenie osiadłego trybu życia. Przed II wojną światową zamieszkiwała głównie tereny wiejskie wzdłuż linii Karpat, a po 1945 r. również większe miasta regionu (np. Tarnów, Kraków i Rzeszów). Wśród pozostałych grup mniejszości romskiej wskazywana jest jako posiadająca niski status społeczny, związany z liberalnym przestrzeganiem zasad romanipen.

⁶¹ Polska Roma (Polscy Cyganie Nizinni) – najliczniejsza romska (cygańska) grupa etniczna w Polsce, charakteryzująca się stosunkowo wysokim poziomem hermetyczności, tradycyjnie trudniąca się m.in. kowalstwem, metalurgią, muzykowaniem i handlem końmi.

⁶² Lowarzy (Lovari) – romska (cygańska) grupa etniczna wywodząca się z terenu historycznych Węgier (Siedmiogrodu), tradycyjnie trudniąca się handlem końmi.

⁶³ Kelderasze (Kelderari, od rumuńskiego słowa *căldare* – „kocioł”) – romska (cygańska) grupa etniczna wywodząca się z terenu Mołdawii i Wołoszczyzny, tradycyjnie trudniąca się kotlarstwem i naprawą naczyń kuchennych (ich cynowaniem).

⁶⁴ L. Bończuk, op. cit., s. 13–17.

⁶⁵ Romanipen – niepisany kodeks postępowania ludności romskiej (cygańskiej), obejmujący m.in. wzajemne relacje w ramach społeczności, stosunki z nie-Cyganami (tzw. Gadziami), prawa, tabu i sankcje grożące za ich złamanie.

⁶⁶ L. Bończuk, op. cit., s. 13–17.

⁶⁷ L. Filipiak, *Kwestia romska w polskiej polityce okresu transformacji* [w:] *Kwestia romska w polityce państw Europy Środkowej i Wschodniej*, red. T. Szyszlak, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Centrum Badań Partnerstwa Wschodniego, Wrocław 2011, s. 29–31.

⁶⁸ Chaładytka Roma (tzw. Romowie rosyjscy) – romska (cygańska) grupa etniczna wywodząca się z terenów byłych Kresów Wschodnich II Rzeczypospolitej.

⁶⁹ Sasytka Roma (tzw. Romowie niemieccy) – romska (cygańska) grupa etniczna wywodząca się z terenów byłego zaboru pruskiego.

⁷⁰ Sinti – niewielka romska (cygańska) grupa etniczna pochodząca z terenów Niemiec.

szacunkowe wskazywały, że w Polsce mieszkało na początku XXI w. ok. 20–30 tysięcy Romów, natomiast uzyskane w trakcie NSP informują, że przynależność do opisywanej narodowości zgłosiło 16 725 obywateli polskich, zamieszkałych głównie w następujących województwach: dolnośląskim, małopolskim i śląskim⁷¹. Społeczność cygańska w Polsce zrzeszona jest w kilkudziesięciu organizacjach, w tym liczącej ok. 40 instytucji – Federacji Romskiej „FROM”.

Ochrona praw mniejszości narodowych i etnicznych

Najważniejszym aktem prawnym, determinującym funkcjonowanie systemu ochrony jest Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r.⁷². W swojej preambule: „my, Naród Polski – wszyscy obywatele Rzeczypospolitej” wskazuje adresata ustawy zasadniczej, którym są wszyscy obywatele kraju, bez względu na narodowość i pochodzenie etniczne. Natomiast ustępem skierowanym bezpośrednio do odmiennych grup etnicznych jest artykuł 35. określający państwo jako odpowiedzialne za umożliwienie obywatelom należącym do mniejszości „wolność zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju własnej kultury”⁷³. Ponadto nadaje wspomnianym grupom uprawnienie do tworzenia własnych instytucji edukacyjnych, kulturalnych i służących ochronie tożsamości religijnej. Zapewnia również prawo do partycypowania mniejszości w rozstrzyganiu spraw odnoszących się do jej tożsamości kulturowej. Trafnie konstataje M. Kubiak fakt, że cytowany ustęp Konstytucji – oprócz wskazania organizmu państwowego jako odpowiedzialnego za zapewnienie bezpieczeństwa społecznego mniejszościom narodowym i etnicznym – „prezentuje zindywidualizowane podejście do ochrony tej mniejszości, nie powodując powstawania praw grupowych, ponieważ podmiotem praw konstytucyjnych są jedynie osoby fizyczne – jednostki”⁷⁴.

Kolejnym ważkim, przywoływanym już w niniejszym artykule dokumentem, jest Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym⁷⁵, w której zdefiniowano kategorie mniejszości narodowej i etnicznej. Ponadto dokument m.in.: wprowadza zasadę swobodnego, samookreślenia przynależności (lub też jej braku) do wybranej mniejszości; zakazuje podejmowania środków mających na celu przymusową asymilację niepolskich grup narodowych (w szczególności przez zmianę proporcji etnicznych na obszarach zamieszkałych przez mniejszość) oraz zakazuje dyskryminacji mniejszości i zobowiązuje władze do ich ochrony (np. pod względem ekonomicznym, społecznym i kulturalnym). Dodatkowo, uzupełniając następujące akty prawne: Ustawę z dnia 7 października 1999 r. o języku polskim⁷⁶ i Ustawę z dnia

⁷¹ <http://mniejszosci.narodowe.ms.gov.pl/mne/mniejszosci/charakterystyka-mniejs/6480, Charakterystyka-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-w-Polsce.html>, data dostępu: 21 marca 2019 r.

⁷² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.)

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ M. Kubiak, op. cit., s. 214.

⁷⁵ Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dz.U. z 2005 r. Nr 17, poz. 141 z późn. zm.). Oprócz definicji mniejszości narodowych i etnicznych oraz wskazania praw przysługujących powyższym grupom ustawa określa także kategorię języka regionalnego i określa uprawnienia społeczności nim się posługującej. Status języka regionalnego zgodnie z ww. ustawą posiada język kaszubski.

⁷⁶ Ustawa z dnia 7 października 1999 r. o języku polskim (Dz.U. z 1999 r. Nr 90, poz. 999 z późn. zm.).

7 września 1991 r. o systemie oświaty⁷⁷, wpisuje ww. mniejszości w dwa podstawowe obszary aktywności społecznej, tj. używania języka ojczystego⁷⁸ oraz oświatę i kulturę⁷⁹. Organem rządowym władnym w sprawach objętych przepisami ustawy jest minister właściwy do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych⁸⁰, natomiast na szczeblu województwa – wojewoda, zobowiązany do współdziałania z organami samorządu terytorialnego i instytucjami społecznymi (w szczególności – mniejszości narodowych i etnicznych). Ponadto na mocy przepisów Ustawy utworzona została Komisja Wspólna Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych, pełniąca funkcję opiniodawczo-doradczą Prezesa Rady Ministrów w zakresie wszystkich spraw dotyczących mniejszości⁸¹.

Wśród pozostałych źródeł prawa związanych z zagadnieniem bezpieczeństwa społecznego mniejszości narodowych i etnicznych należy wskazać m.in.: Ustawę z dnia 5 stycznia 2011 r. Kodeks wyborczy⁸², Ustawę z dnia 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji⁸³ oraz Ustawę z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach⁸⁴. Pierwszy z wymienionych dokumentów w artykule 197. wskazuje, że listy wyborcze kandydatów na posłów reprezentujących komitety wyborcze zarejestrowanych organizacji mniejszości narodowych mogą korzystać ze zwolnienia z obowiązku przekroczenia progu 5% ważnie oddanych głosów. Drugi – ustawa o radiofonii i telewizji – obowiązuje w artykule 21. publiczną radiofonię i telewizję do „uwzględniania potrzeb mniejszości narodowych i etnicznych [...], w tym emitowanie programów informacyjnych w językach mniejszości narodowych i etnicznych [...]”. Prawo mniejszości narodowych i etnicznych do tworzenia własnych organizacji zapewnia Konstytucja – w przywołanym uprzednio artykule 35., ale kompetencję tę wprowadziła już w 1989 r. ostatnia z wymienionych wyżej ustaw – Prawo o stowarzyszeniach. Na jej mocy zniesiono „stosowaną wcześniej (w polskim systemie politycznym – przyp. autora) zasadę koncesjonowania stowarzyszeń dla mniejszości”⁸⁵.

Prezentowane powyżej przepisy pozwalają na wskazanie systemu praw podstawowych, odnoszących się do mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce. Zgodnie z wykazem zamieszczonym na stronie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji⁸⁶ (dalej: MSWiA) należą do nich:

⁷⁷ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. z 1991 r. Nr 95, poz. 425 z późn. zm.).

⁷⁸ Gwarantując m.in.: prawo do swobodnego używania języka mniejszości w sferze prywatnej i publicznej, stosowania pisowni imion i nazwisk zgodnie z zasadami języka ojczystego, a także – po spełnieniu enumeratywnie wskazanych dodatkowych wymagań – używania go jako języka pomocniczego przed organami gmin oraz posługiwania się tradycyjnymi nazwami w języku mniejszości obok urzędowych – polskich.

⁷⁹ Mniejszości mają zagwarantowane prawo do nauki języka ojczystego lub w języku ojczystym, a także poznawania historii i pielęgnowania własnej kultury.

⁸⁰ Aktualnie jest nim Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji.

⁸¹ J. Plewko, op. cit., s. 67–73.

⁸² Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. Kodeks wyborczy (Dz.U. z 2011 Nr 21, poz. 112 z późn. zm.)

⁸³ Ustawa z dnia 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji (Dz.U. z 1992 r. Nr 7, poz. 34 z późn. zm.).

⁸⁴ Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U. z 1989 r. Nr 20, poz. 104 z późn. zm.)

⁸⁵ G. Janusz, *Prawo do stowarzyszenia się mniejszości narodowych* [w:] S. Dudra i B. Nitschke (red.), op. cit., s. 16.

⁸⁶ <http://mniejszości.narodowe.mswia.gov.pl/mne/prawo/zapisy-z-konstytucji-r/6481>, Podstawowe-prawa.html, data dostępu: 5 kwietnia 2019 r.

Tabela nr 1. Podstawowe prawa z zakresu ochrony mniejszości narodowych i etnicznych

Lp.	Podstawowe prawa mniejszości narodowych i etnicznych
1	Zakaz dyskryminacji oraz istnienia organizacji, których program lub działalność zakłada albo dopuszcza nienawiść rasową i narodowościową.
2	Wolność zachowania i rozwoju własnego języka.
3	Wolność zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju własnej kultury.
4	Prawo do nauki języka i w języku mniejszości.
5	Prawo do nieskrępowanej możliwości praktyk religijnych.
6	Prawo do tworzenia własnych instytucji edukacyjnych, kulturalnych oraz takich, których celem jest ochrona tożsamości religijnej.
7	Prawo do uczestnictwa w rozstrzyganiu spraw dotyczących własnej tożsamości narodowej.
8	Preferencje wyborcze dla komitetów wyborczych organizacji mniejszości.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych MSWiA

Zapewnienie bezpieczeństwa społecznego mniejszości narodowych i etnicznych, determinowanego spełnieniem wskazanych powyżej praw, wymaga zaangażowania wyspecjalizowanych instytucji czuwających nad przestrzeganiem wymienionej legislatywy. Będą wśród nich m.in.: przywoływana już w niniejszej pracy Komisja Wspólna Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych, sejmowa Komisja Mniejszości Narodowych i Etnicznych, Wydział Mniejszości Narodowych i Etnicznych, Rzecznik Praw Obywatelskich i pełnomocnicy wojewodów do spraw mniejszości narodowych i etnicznych.

Komisja Wspólna Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych jest organem składającym się z przedstawicieli administracji rządowej oraz mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym (kaszubskim). Pracami Komisji kieruje dwóch współprzewodniczących – przedstawiciel ministra i reprezentant mniejszości zasiadających w Komisji⁸⁷.

Komisja Mniejszości Narodowych i Etnicznych została powołana do życia jako instytucja wewnętrzna Sejmu RP, funkcjonująca na podstawie jego regulaminu. „Do zakresu działania Komisji należą sprawy związane z utrzymaniem dziedzictwa kulturowego mniejszości narodowych, etnicznych i językowych oraz ochrony ich praw, a także realizacja zasady równego traktowania osób bez względu na ich pochodzenie etniczne i rasowe oraz narodowość”⁸⁸.

Wydział Mniejszości Narodowych i Etnicznych funkcjonuje jako komórka wewnętrzna Departamentu Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych w ramach MSWiA. Do zakresu jego działań należy m.in.: „opracowywanie propozycji do założeń polityki państwa wobec mniejszości, podejmowanie działań na rzecz respektowania praw osób należących do mniejszości narodowych i etnicznych oraz osób posługujących się językiem regionalnym, rozwiązywania ich problemów, a także mających na celu przeciwdziałanie zjawiskom naruszania ich praw”⁸⁹.

⁸⁷ G. Janusz, *Ochrona praw mniejszości narodowych w Europie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2011, s. 610–612.

⁸⁸ <http://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/agent.xsp?symbol=KOMISJAST&NrKadencji=8&KodKom=MNE>, data dostępu: 9 kwietnia 2019 r.

⁸⁹ <http://mniejszości.narodowe.mswia.gov.pl/mne/prawo/zapisy-z-konstytucji-r/6481>, Podstawowe-prawa.html, data dostępu: 5 kwietnia 2019 r.

Na początku XXI w. w ramach Biura **Rzecznika Praw Obywatelskich** wyodrębniono Samodzielny Wydział Ochrony Praw Cudzoziemców i Mniejszości Narodowych. Pomimo że aktualnie nie istnieje, co warunkuje brakiem wyraźnych wskazań działań Rzecznika z zakresu problematyki mniejszościowej⁹⁰, wynikają one z jego ogólnej kompetencji. Zgodnie z nią Rzecznik stoi na straży wolności i praw człowieka i obywatela określonych w Konstytucji i innych aktach normatywnych. Sprawdza również, czy nie doszło do ich naruszenia „wskutek działania lub zaniechania organów, organizacji i instytucji obowiązanych do przestrzegania i realizacji tych wolności i praw”⁹¹. Współdziała ponadto na rzecz ochrony wymienionych norm m.in. ze stowarzyszeniami, ruchami obywatelskimi i innymi organizacjami (również mniejszości narodowych).

Pelnomocnicy wojewodów do spraw mniejszości narodowych i etnicznych – są ustanawiani przez wojewodów na mocy Ustawy. Zgodnie z *Kodeksem Dobrych Praktyk Pelnomocnika wojewody do spraw mniejszości narodowych i etnicznych*⁹² do ich kompetencji należy m.in.: monitorowanie stosunków etnicznych w województwie, prowadzenie mediacji w sytuacjach konfliktowych, prowadzenie działań służących respektowaniu praw mniejszości narodowych i etnicznych oraz przeciwdziałanie ich naruszeniu i pomoc w rozwiązywaniu problemów mniejszości narodowych i etnicznych oraz zapobieganie ewentualnym konfliktom.

Oprócz wymienionych uprzednio wybranych aktów legislacyjnych w polskim systemie prawnym obowiązuje również szereg źródeł prawa międzynarodowego z zakresu ochrony praw mniejszości narodowych. Wśród ich bogatej oferty należy wskazać m.in. na rozwiązania przyjęte przez Radę Europy⁹³, w tym: Konwencję o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 4 listopada 1950 r.; Europejską Kartę Języków Regionalnych lub Mniejszościowych z 5 listopada 1992 r. i Konwencję o Ochronie Mniejszości Narodowych z 1 lutego 1995 r. Ponadto, zdaniem S. Łodzińskiego, poczesne miejsce w porządku prawnym zajmują dokumenty Organizacji Narodów Zjednoczonych, wśród których wymienił: Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 19 grudnia 1966 r., Konwencję Przeciwko Dyskryminacji w Dziedzinie Oświaty UNESCO z 15 grudnia 1960 r., Międzynarodową konwencję w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej z 7 marca 1966 r. i Konwencję o Prawach Dziecka z 20 listopada 1989 r. Oprócz tego Polska bierze aktywny udział w ramach systemu Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, „której standardy ochrony mniejszości narodowych i etnicznych wykorzystwała w systemie traktatów dwustronnych”⁹⁴. Zostały one zawarte po 1991 r. z wszystkimi sąsiadami Polski⁹⁵ i dołączono do nich tzw. klauzule mniejszościowe o ochronie praw osób

⁹⁰ G. Janusz, *Ochrona praw mniejszości narodowych w Europie...*, s. 618.

⁹¹ Ustawa z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (Dz.U. 1987 Nr 21 poz. 123 z późn. zm.)

⁹² <http://mniejszosci.narodowe.ms.gov.pl/mne/mniejszosci/podmioty-odpowiedzialn/pelnomocnicy-wojewodow/10203,Kodeks-Dobrych-Praktyk-Pelnomocnika-wojewody-do-spraw-mniejszosci-narodowych-i-e.html>, data dostępu: 9 kwietnia 2019 r.

⁹³ E. Godlewska, M. Lesińska-Staszczuk, *Ochrona praw mniejszości narodowych w Europie [w:] Mniejszości narodowe w państwach Unii Europejskiej. Stan prawny i faktyczny*, red. E. Godlewska, M. Lesińska-Staszczuk, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2013, s. 11–14.

⁹⁴ S. Łodziński, *Równość i różnica. Mniejszości narodowe w porządku demokratycznym w Polsce po 1989 roku*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2005, s. 136–137.

⁹⁵ Z Niemcami 17 stycznia 1991 r., Czechami i Słowacją 6 października 1991 r., Ukrainą 18 maja

należących do mniejszości⁹⁶, zastępujące odrębne umowy bilateralne regulujące status powyższych grup⁹⁷.

Zapewnienie bezpieczeństwa społecznego mniejszości romskiej (cygańskiej) – wybrane inicjatywy

Za wykluczenie społeczne, w tym etniczne, na potrzeby niniejszego artykułu uznano „alienację lub niedostateczny udział jednostek lub grup społecznych w szerszym społeczeństwie, w jego głównych obszarach funkcjonowania oraz instytucjach publicznych, które wynikają z ich cech społecznych, jak np. pochodzenia etnicznego, rasowego itp.”⁹⁸. Mniejszość narodową lub etniczną za grupę wykluczoną uznaje się w sytuacji, gdy zajmuje w społeczeństwie niższą pozycję, posiadającą ograniczony dostęp do istotnych zasobów (np. do wykształcenia), będąc jednocześnie podatną na zagrożenia i dyskryminację. Przynależność do tej grupy będzie często oznaczała dla jej członków trudniejszy start życiowy i gorsze położenie z uwagi na m.in. negatywne traktowanie przez dominującą większość, deprywację i podporządkowanie. Za społeczność zdeprecjonowaną często uważa się Cyganów, głównie zamieszkałych w południowej Polsce, z uwagi na fakt ich stosunkowo niskiego standardu życia, ubóstwa, niedostatku kwalifikacji zawodowych, wykształcenia i stałego źródła utrzymania⁹⁹. Utrwalił się wizerunek Roma jako „reprezentanta narodu bez państwa, o niepełnym wykształceniu, wydającego przedwcześnie swoje córki za mąż, a na dodatek prawie zawsze śpiewającego i tańczącego”¹⁰⁰. Sytuacja taka determinuje fakt, że wśród skarg płynących do Rzecznika Praw Obywatelskich ze strony mniejszości narodowych i etnicznych, najczęściej pochodzi właśnie od Cyganów. Wskazują w nich m.in. na: odmowę pomocy finansowej ze strony instytucji społecznych, uprzedzenia pracodawców, przejawy nietolerancji ze strony władz lokalnych i policji. Zdaniem Rzecznika sytuacja społeczno-ekonomiczna Romów jest najtrudniejszą spośród wszystkich mniejszości w Polsce¹⁰¹, co potwierdza fakt, iż są zaliczani do społeczności „najczęściej stających się obiektem marginalizacji, wykluczenia oraz przestępstw z nienawiści”¹⁰².

W celu przeciwdziałaniu wykluczeniu powyższej grupy oraz włączenia jej w obręb państwa i społeczeństwa, umożliwiając jednocześnie jej nieskrępowany rozwój przy zachowaniu

1992 r., Federacją Rosyjską 22 maja 1992 r., Białorusią 23 czerwca 1992 r. i Litwą 26 kwietnia 1994 r.

⁹⁶ G. Janusz, *Status mniejszości narodowych w Polsce współczesnej*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, sectio K – Politologia VI, 1999, s. 350–351.

⁹⁷ G. Janusz, *Dwustronne porozumienia o prawach mniejszości jako nowa jakość ochrony mniejszości w Europie na przełomie XX i XXI wieku*, „Forum Politologiczne” 2007, tom 5, s. 53.

⁹⁸ A. Jasińska-Kania, S. Łodziński, *Wprowadzenie. Obszary i formy wykluczania etnicznego w Polsce. Koncepcje teoretyczne i badania empiryczne* [w:] *Obszary i formy wykluczenia etnicznego w Polsce. Mniejszości narodowe, imigranci, uchodźcy*, red. A. Jasińska-Kania, S. Łodziński, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009, s. 9.

⁹⁹ Ibidem, s. 17 i 28.

¹⁰⁰ A. Caban, *Opinie na temat społeczności romskiej na forach internetowych* [w:] *Romowie 2007. Od edukacji młodego pokolenia do obrazu w polskich mediach*, red. B. Weigl, M. Formanowicz, Wydawnictwo Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej „Academica”, Warszawa 2008, s. 121.

¹⁰¹ S. Łodziński, op. cit., s. 232.

¹⁰² A. Adamczyk, *Romowie – ofiary przestępstw z nienawiści* [w:] *Kwestia romska w kontekście bezpieczeństwa wewnętrznego*, red. E. i T. Szyślakowie, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Centrum Badań Partnerstwa Wschodniego, Wrocław 2013, s. 85.

odmienności i tradycji, podjęto szereg działań prowadzonych przez odpowiednie instytucje. Adresują one swoje prace przede wszystkim do społeczności cygańskiej, chociaż warta odnotowania kampania społeczna – „Jedni z wielu” – została skierowana do polskiej większości. Prowadzona w latach 2013–2015 akcja miała za zadanie zniwelowanie negatywnego stereotypu Romów i upowszechnienia wśród Polaków pozytywnego wizerunku grupy¹⁰³.

W ramach przywoływanej już w artykule Komisji Wspólnej Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych utworzono w 2007 r. Zespół do Spraw Romskich, w skład którego wchodzi m.in. delegaci strony rządowej i 22 przedstawiciele mniejszości romskiej – wywodzących się z następujących grup: Polska Roma, Lowarzy, Kelderaszę, Bergitka Roma, Chaładytka Roma i Sintí¹⁰⁴. Natomiast wśród programów społecznych należy wskazać działania, których charakterystykę zamieszczono na stronie internetowej MSWiA¹⁰⁵, tj. Pilotażowy program rządowy na rzecz społeczności romskiej w województwie małopolskim na lata 2001–2003, Program na rzecz społeczności romskiej w Polsce, tzw. „Komponent romski” Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, programy stypendialne dla uczniów i studentów pochodzenia romskiego i Program integracji społeczności romskiej w Polsce na lata 2014–2020. Ponadto na stronie umieszczono również podręczniki i publikacje adresowane do osób pracujących z dziećmi romskimi. Poniżej przedstawiono skondensowaną charakterystykę wskazanych inicjatyw.

Pilotażowy program rządowy na rzecz społeczności romskiej w województwie małopolskim na lata 2001–2003 – objęto nim powiaty limanowski, nowosądecki, nowotarski i tatrzański, zamieszkałe przez grupy Bergitka Roma i Polska Roma. Celem programu było doprowadzenie do pełnego uczestnictwa Cyganów w życiu społeczeństwa obywatelskiego i zniwelowanie różnic dzielących tę grupę od reszty otaczającego społeczeństwa. Działania na rzecz poprawy sytuacji mniejszości przebiegały w następujących obszarach: edukacja, zdrowie, przeciwdziałanie bezrobociu, poprawa sytuacji bytowej, bezpieczeństwo, kultura, rozwijanie wiedzy o społeczności romskiej¹⁰⁶.

Program na rzecz społeczności romskiej w Polsce na 2003–2013 – powstał jako ogólnopolska kontynuacja programu pilotażowego. Jako jego główne dążenie wskazano doprowadzenie do pełnego uczestnictwa mniejszości w życiu obywatelskim i zniwelowanie różnic (edukacyjnych, zdrowotnych, higienicznych i zawodowych) w stosunku do reszty społeczeństwa. Założono, że działania zostaną skoncentrowane nie na pomocy doraźnej, ale na wypracowaniu mechanizmów umożliwiających Romom samodzielne osiągnięcie wskazanych wyżej celów¹⁰⁷.

¹⁰³ <http://jednizwielu.pl/>, data dostępu: 11 kwietnia 2019 r. Kampania była prowadzona na Dolnym Śląsku w latach 2012–2013 i między 2014 a 2015 rokiem w następujących województwach: opolskim, śląskim i małopolskim. Przebiegała dzięki zastosowaniu m.in. Internetu (w tym mediów społecznościowych), prasy drukowanej, radia, telewizji, billboardów, organizowania konferencji i wydawania publikacji naukowych.

¹⁰⁴ A. Adamczyk, *Romowie w polityce państwa polskiego* [w:] *Kwestia romska w polityce państw i w stosunkach międzynarodowych*, red. E. i T. Szyszlakowie, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Centrum Badań Partnerstwa Wschodniego, Wrocław 2012, s. 21–22.

¹⁰⁵ <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/romowie>, data dostępu: 11 kwietnia 2019 r.

¹⁰⁶ http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/romowie/program-na-rzecz-spoile/pilotazowy-program-rza/6721_Tresc-pilotazowego-programu-rzadowego-na-rzecz-spoelnosci-romskiej-w-wojewodzt.html, data dostępu: 11 kwietnia 2019 r.

¹⁰⁷ http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/romowie/program-na-rzecz-spoile/program-na-rzecz-spoile/tresc-programu-na-rzecz/6670_Tresc-Programu.html, data dostępu: 12 kwietnia 2019 r.

„Komponent romski” Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki na lata 2007–2013, powstał – jako jedna z jego części – Poddziałanie 1.3.1 – *Projekt na rzecz społeczności romskiej* w ramach Projektu I – *Zatrudnienie i integracja społeczna*. Miał przyczynić się do poprawy bytu Cyganów poprzez podejmowanie działań z zakresu zatrudnienia, edukacji, integracji społecznej, zdrowia i aktywizacji społeczno-zawodowej. Wybór proponowanych projektów na rzecz Romów odbywał się na zasadach konkursowych, a nabór wniosków miał charakter otwarty, tj. bez końcowego terminu składania aplikacji¹⁰⁸.

Wśród **programów stypendialnych dla uczniów i studentów pochodzenia romskiego** wymieniono m.in. następujące: Konkurs stypendialny dla uczniów romskich szczególnie uzdolnionych, realizowany dzięki dotacji Ministra Administracji i Cyfryzacji (przeprowadzono dwie edycje – w 2012 i 2013 roku) oraz Stypendia motywacyjne Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji dla uczniów pochodzenia romskiego uczących się w szkołach ponadgimnazjalnych i studiujących na uczelniach lub będących słuchaczami kolegiów nauczycielskich, nauczycielskich kolegiów językowych, kolegiów pracowników służb społecznych (edycje 2016/2017 i 2017/2018).

Program integracji społeczności romskiej w Polsce na lata 2014–2020 – będący kontynuacją wcześniejszych programów podejmowanych przez państwo polskie na rzecz społeczności romskiej z lat 2001–2013. Za podstawowy cel uznano zwiększenie integracji społecznej mniejszości w życiu obywatelskim dzięki wsparciu udzielanemu m.in. jednostkom samorządu terytorialnego i organizacjom samorządowym, w tym romskim, w czterech dziedzinach: edukacji (np. kulturowej, historycznej i obywatelskiej), mieszkalnictwa, zdrowia i zatrudnienia¹⁰⁹.

Zakończenie

Przedstawiciele mniejszości narodowych i etnicznych, podobnie jak wszyscy obywatele państwa, narażeni są na oddziaływanie następujących zagrożeń społecznych: socjalnych – o charakterze pierwotnym (są to m.in. bezrobocie, głód i ubóstwo) i psychofizycznych – wtórnych (będą to głównie takie patologie społeczne jak np. choroby, uzależnienia i przestępczość). Dodatkowo, odmiennie od otaczającej większości, podstawową potrzebą egzystencjalną opisywanych grup będzie zachowanie własnej tożsamości i odrębności kulturowo-etnicznej narażonej na niebezpieczeństwo osłabienia i zasymilowania w otaczającym środowisku¹¹⁰. Zapewnienie bezpieczeństwa społecznego grupom mniejszościowym ze strony państwa oznacza nie tylko ich ochronę przed wymienionymi zagrożeniami społecznymi, ale również umożliwienie niekrępowanego rozwoju własnej indywidualności, przejawiającej się np. w odmiennej tradycji, historii, kulturze, języku i religii. Zamieszkałe w Polsce mniejszości narodowe i etniczne objęte są systemem ochrony, obejmującym zarówno legislaturę krajową, jak i międzynarodową, a na ich straży stoją wyspecjalizowane podmioty.

¹⁰⁸ <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/romowie/komponent-romski-progr/6762,Informacje-o-PO-KL.html>, data dostępu: 11 kwietnia 2019 r.

¹⁰⁹ <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/romowie/program-integracji-spol/8303,Program-integracji-spolesnosci-romskiej-w-Polsce-na-lata-2014-2020.html>, data dostępu: 12 kwietnia 2019 r.

¹¹⁰ M. Kubiak, op. cit., s. 209–210.

Wśród wymienionych społeczności szczególną troską objęci są Cyganie (Romowie) z uwagi na ich często spotykane wykluczenie i dysfunkcje społeczne (np. dyskryminacja i alienacja ze strony otaczającej większości). Oprócz bogatej oferty rozwiązań służących ochronie mniejszości w Polsce do Cyganów kierowane są dodatkowo odrębne programy, mające na celu zarówno włączenie ich w życie obywatelskie społeczeństwa, umożliwienie zachowania tradycji i odrębności, ale również niwelację skutków zagrożeń dotyczących grupy. W zamyśle autora celowo nie dokonano analizy i oceny efektów wspomnianych działań, ponieważ zabieg ten w sposób istotny przekroczyłyby ramy badawcze niniejszej pracy, poświęconej przede wszystkim zagadnieniu zapewnienia bezpieczeństwa społecznego mniejszości, opartego na opracowaniu i przestrzeganiu odpowiedniej legislatury. Jest on jednak w pełni świadomy, że problem ten, z uwagi na swoją doniosłość, wymaga odrębnego, szerokiego opracowania.

Podsumowując powyższe rozważania, uprawniona wydaje się konstatacja, że w celu zapewnienia nieskrępowanej egzystencji i rozwoju mniejszości narodowych i etnicznych należy, obok przestrzegania nadanych im przywilejów, upowszechniać wśród polskiej większości pozytywny wizerunek odrębnych grup etnicznych. Wspierać, ale również propagować m.in. ich kulturę, historię i tradycję, co też państwo polskie czyni już od wielu lat. Odpowiednie ukierunkowanie wskazanych działań ma realne szanse na podniesienie poziomu wspomnianego bezpieczeństwa nie tylko wśród Cyganów, ale również pełne włączenie wszystkich mniejszości w ramy społeczeństwa obywatelskiego w Polsce.

Bibliografia

- Adamczyk A., *Romowie – ofiary przestępstw z nienawiści* [w:] E. i T. Szyszlakowie, *Kwestia romska w kontekście bezpieczeństwa wewnętrznego*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Centrum Badań Partnerstwa Wschodniego, Wrocław 2013.
- Adamczyk A., *Romowie w polityce państwa polskiego* [w:] E. i T. Szyszlakowie, *Kwestia romska w polityce państw i w stosunkach międzynarodowych*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Centrum Badań Partnerstwa Wschodniego, Wrocław 2012.
- Barwiński M., *Mniejszość litewska w Polsce. Studium przypadku gminy Puńsk*, „Studia Obszarów Wiejskich” 2014, Tom 35: „Regionalny wymiar przemian polskiej wsi – aspekty społeczne i środowiskowe = Regional Dimension of Changes in Polish Rural Areas – Social and Environmental Aspect”.
- Bończuk L., *Cyganie/Romowie – szkic historyczny* [w:] *Inni – ale tacy sami!*, red. K. Wiercińska, Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Legnicy, Legnica 2011.
- Brzeziński M., *Bezpieczeństwo społeczne z perspektywy bezpieczeństwa wewnętrznego*, „Zeszyty Naukowe WSOWL” 2013, nr 3 (169) 2013.
- Caban A., *Opinie na temat społeczności romskiej na forach internetowych* [w:] *Romowie 2007. Od edukacji młodego pokolenia do obrazu w polskich mediach*, red. B. Weigl, M. Formanowicz, Wydawnictwo Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej „Academica”, Warszawa 2008.
- Chałupczak H., Browarek T., *Mniejszości narodowe w Polsce 1919 – 1995*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2000.

- Ciągwa J., *Słowacka mniejszość narodowa w Polsce w latach 1920–1996* [w:] *Mniejszości narodowe w Polsce*, red. Z. Kurcz, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1997.
- Dziąćko K., *Mniejszości etniczne w Polsce – Karaimi*, <http://etnologia.pl/polska/teksty/mniejszosci-etniczne-w-polsce-karaimi.php>.
- Filipiak L., *Kwestia romska w polskiej polityce okresu transformacji* [w:] *Kwestia romska w polityce państw Europy Środkowej i Wschodniej*, red. T. Szyszlak, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Centrum Badań Partnerstwa Wschodniego, Wrocław 2011.
- Gierszewski J., *Bezpieczeństwo społeczne jako dziedzina bezpieczeństwa narodowego*, „Historia i Polityka” 2018, nr 23(30).
- Godlewska E., Lesińska-Staszczuk M., *Ochrona praw mniejszości narodowych w Europie* [w:] *Mniejszości narodowe w państwach Unii Europejskiej. Stan prawny i faktyczny*, red. E. Godlewska, M. Lesińska-Staszczuk, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2013.
- Górecki D., *Sytuacja mniejszości litewskiej w Polsce. Stan prawny i jego realizacja*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2014, nr 22.
- Gudaszewski G., *Demograficzno-społeczna charakterystyka obywateli polskich deklarujących „narodowość niepolską” w Narodowym Spisie Powszechnym w 2002 r.* [w:] *Mniejszości narodowe w Polsce w świetle Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 roku*, red. L. Adamczuk, S. Łodziński, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Polskie Towarzystwo Socjologiczne, Warszawa 2006.
- Gudaszewski G., *Identyfikacje etniczne w Narodowym Spisie Powszechnym Ludności i Mieszkań w 2011 r.* [w:] *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce w świetle Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 roku*, red. S. Łodziński, K. Warmińska, G. Gudaszewski, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2015.
- <http://jednizwielu.pl/> – strona projektu realizowanego przez Fundację Integracji Społecznej Prom.
- <http://lietuva.pl/index-old.php?language=pl&page=178> – strona Ambasady Republiki Litewskiej w Rzeczypospolitej Polskiej.
- <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl> – strona MSWIA poświęcona mniejszościom narodowym i etnicznym w Polsce.
- <http://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/agent.xsp?symbol=KOMISJAST&NrKadencji=8&KodKom=MNE> – strona Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych.
- Idzior A., *Białorusini. Organizacje białoruskie w Polsce* [w:] *Stowarzyszenia mniejszości narodowych, etnicznych i postulowanych w Polsce po II wojnie światowej*, red. S. Dudra, B. Nitschke, Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków 2013.
- Janusz G., *Dwustronne porozumienia o prawach mniejszości jako nowa jakość ochrony mniejszości w Europie na przełomie XX i XXI wieku*, „Forum Politologiczne” 2007, tom 5.
- Janusz G., *Ochrona praw mniejszości narodowych w Europie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2011.
- Janusz G., *Status mniejszości narodowych w Polsce współczesnej*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, sectio K – „Politologia VI” 1999.

- Jasińska-Kania A., Łodziński S., *Wprowadzenie. Obszary i formy wykluczania etnicznego w Polsce. Koncepcje teoretyczne i badania empiryczne* [w:] *Obszary i formy wykluczania etnicznego w Polsce. Mniejszości narodowe, imigranci, uchodźcy*, red. A. Jasińska-Kania, S. Łodziński, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.)
- Kubiak M., *Bezpieczeństwo społeczne mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce* [w:] *Bezpieczeństwo społeczne. Pojęcia. Uwarunkowania. Wyzwania*, red. A. Skrabacz, S. Sulowski, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2012.
- Leszczyński M., *Bezpieczeństwo społeczne a współczesne państwo*, „Zeszyty Marynarki Wojennej” 2011, Rok LII, Nr 2 (185).
- Łodziński S., *Równość i różnica. Mniejszości narodowe w porządku demokratycznym w Polsce po 1989 roku*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2005.
- Łodziński S., *Wprowadzenie. Mniejszości narodowe w Polsce w świetle Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 roku* [w:] *Mniejszości narodowe w Polsce w świetle Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 roku*, red. L. Adamczuk, S. Łodziński, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Polskie Towarzystwo Socjologiczne, Warszawa 2006.
- Łotocki Ł., *Mniejszość ormiańska w Polsce. Tożsamość. Ocena społeczeństwa polskiego. Relacje z nowymi migrantami*, „Raporty i analizy Instytutu Polityki Społecznej”, Seria „Raporty Migracyjne” 2005, nr 5.
- Majer P., Urbanek A., *Bezpieczeństwo społeczne. Ewolucja, instytucje, zagrożenia*, Editions Spotkania, Warszawa 2016.
- Marczuk K., *Bezpieczeństwo społeczne: potrzeba szerokiego ujęcia. Implikacje dla Polski* [w:] *Bezpieczeństwo społeczne. Pojęcia. Uwarunkowania. Wyzwania*, red. A. Skrabacz, S. Sulowski, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2012.
- Mról L., *Cygan czy Rom. Konteksty znaczeń* [w:] *Romowie w Europie. Tożsamość i współczesne wyzwania*, red. J. Faryś, P. J. Krzyżanowski, B. A. Orłowska, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Jana z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim, Gorzów Wielkopolski 2014.
- Orla-Bukowska A., *Żydzi jako „inni” w Polsce* [w:] *Inni swoi. Studia z problematyki etnicznej*, red. D. Berlińska, K. Frysztański, Stowarzyszenie Instytut Śląski Państwowy Instytut Naukowy – Instytut Śląski w Opolu, Opole 1996.
- Piwko A.M., *Związki i stowarzyszenia tatarskie w Polsce*, „Nurt SVD” 2017, 2.
- Plewko J., *Mniejszości narodowe i etniczne oraz społeczności języka regionalnego a samorząd terytorialny w Polsce*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2009.
- Raport dla Sekretarza Generalnego Rady Europy z realizacji przez Rzeczpospolitą Polską postanowień „Konwencji Ramowej Rady Europy o Ochronie Mniejszości Narodowych”.*
- Rażniak P., *Wpływ poziomu bezpieczeństwa społecznego na migracje ludności w Polsce*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka” 2012, nr 4 (IX).
- Rykała A., *Mniejszość religijna – mniejszość etniczna – wspólnota kulturowa. Uwagi na temat genezy, aktywności i tożsamości Karaimów w Polsce*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica” 2011, nr 11.

- Skrabacz A., *Bezpieczeństwo społeczne. Podstawy teoretyczne i społeczne*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2012.
- Szczepański A., *Komitet Wyborczy Wyborców Mniejszość Niemiecka w wyborach parlamentarnych w 2015 r.* [w:] *Populizm jako narzędzie marketingu politycznego*, red. M. Nowina-Konopka, K. Glinka, R. Miernik, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Kielce 2017.
- Szewczyk M., *Unia Europejska i Romowie. System wobec kultury etnicznej*, Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania z siedzibą w Rzeszowie, Muzeum Okręgowe w Tarnowie, Tarnów 2013.
- Szyszko A., *O indyjskiej genezie Cyganów* [w:] *Romowie 2009*, red. B. Wiegl, Wydawnictwo Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej, Warszawa 2009.
- Ustawa z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (Dz.U. 1987 Nr 21 poz. 123 z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji (Dz.U. z 1992 r. Nr 7, poz. 34 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. Kodeks wyborczy (Dz.U. z 2011 Nr 21, poz. 112 z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dz.U. z 2005 r. Nr 17, poz. 141 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U. z 1989 r. Nr 20, poz. 104 z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 7 października 1999 r. o języku polskim (Dz.U. z 1999 r. Nr 90, poz. 999 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. z 1991 r. Nr 95, poz. 425 z późn. zm.)
- Wójcikowska K., *Mniejszość litewska w Polsce*, „Infos. Zagadnienia Społeczno-Gospodarcze” 2013, nr 7 (144).
- Żurko J., *Lemkowie – między grupą etniczną a narodem* [w:] *Mniejszości narodowe w Polsce*, red. Z. Kurcz, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1997.

SUMMARY

Andrzej Szczepański

The social safety of national and ethnical minorities in Poland with particular emphasis on the Romany (Gypsy) community

Among the social threats preventing the social safety of the population, two groups of dangers are to be distinguished: social (including unemployment, homelessness, hunger and poverty) and psychosocial (first and foremost: crime, corruption, addictions and infectious diseases). Apart from those threats, national and ethnic minorities are also exposed to the danger of losing their identity and integrity in the environment of a different majority. This article attempts to characterize the actions taken by the Polish state to ensure the above mentioned security, with particular reference to the legal system

of protection of characterized groups. Due to the research scope of the work, special importance was given to the Romany (Gypsy) ethnic minority.

Key words: social safety, national and ethnic minorities, law protection, multiculturalism.

Data wpływu artykułu: 23.04.2019 r.

Data akceptacji artykułu: 25.07.2019 r.